

Финансирањето на културата во република македонија, со акцент на финансирањето на заштитата на културното наследство

Валентина Поцеска

Национален конзерваторски центар – Скопје

E-mail: valepocka@yahoo.com

АПСТРАКТ

Во трудот структурата на јавното финансирање во доменот на културата во Република Македонија, особено во доменот на заштитата на културното наследство, е земена како индикатор за отсуство на артикулирана државна културна политика, како и за отсуство на јасна концепција како за остварување на целите дефинирани во законските акти кои се однесуваат на културата, така и за постигнување на континуиран културен развој. Направена е анализа на државното финансирање која покажува дека, еднакво како и во останатите постсоцијалистички држави кои се во процес на транзиција, при распределбата на средствата наменети за културата акцент се става на простото одржување на установите оформени во претходниот период, како и за креирање нови културни вредности, а многу малку се инвестира во вистински реформи и обезбедување на развој. Дадени се повеќе препораки за надминување на наведените состојби кои се темелени на искуствата на земјите од ЕУ.

Клучни зборови: културна политика, финансирање на културата, програмски активности, културно наследство.

Во последните две декади во Република Македонија постојано се истакнува намерата за преземање одредени реформи во сферата на културата. Сепак, практичните резултати откриваат дека се работи само за делумни и честопати контрадикторни промени. До сега не е изготвен стратешки документ во кој ќе бидат јасно дефинирани долгорочните насоки на културната политика, кој ќе ја утврди состојбата во која се наоѓа културата, каде ќе се анализираат постојните проблеми и ќе се предвидат активности за нивно надминување¹. Единствената тема за која се говори и во однос на која се преземени одредени чекори е децентрализацијата. Но, покрај неа постои долга листа дејности кои би требало да бидат вклучени во една сеопфатна реформа, какви што се: приватизација, воведување пазарни механизми во процесот на создавање и дистрибуција на културните продукти, изнаоѓање алтернативни форми и извори за финансирање, реформа на системот на финансирање и инвестирање во уметноста и културата вклучувајќи воведување ниски каматни стапки за ревитализација на одредени гранки на културата, развивање на статистики и индикатори, креирање фондови за култура, креирање механизми за вклучување на учеството на граѓанското општество во процесот на градењето на културната политика, поттикнување на културните индустрии и сл.

Еден од битните показатели на состојбите во доменот на културата е државниот буџет за култура. Неговата структура може да ни ги открие владините приоритети во културата, а со тоа, во одредена смисла и културната политика во целина, особено кога јавните трошоци се споредуваат во подолг временски период со цел да се регистрираат промените во приоритетите кон културните политики (Белфиоре, 2004: 15).

Република Македонија е една од земјите во кои државниот буџет традиционално е единствениот извор на финансирање на културата. Покрај Министерството за култура, ретко се наоѓаат други извори за нејзино финансирање, било од приватниот сектор, било од другите министерства. Како последица, во време на транзиционен период, кога државата е принудена да ги рedefинира своите приоритети, културата и културното наследство се соочуваат со растечка конкуренција со социјалните прашања,

образованието, здравството, транспортот или економијата. Оттаму и станува актуелна потребата за редесфинирање на државните приоритети во финансирањето на културата и изнаоѓање алтернативни решенија за финансирање.

За дистрибуција на јавниот фонд за култура е одговорно Министерството за култура. Тоа сè до 2004 година целосно ги финансираше сите установи од доменот на културата, чиј број изнесуваше 115. Во наведената година е донесена Одлука за мрежата на национални установи во полето на културата, со која само 51 установа се стекнуваат со статус на национални установи, додека сите останати се прогласени за локални и нивното финансирање е префрлено на локалната самоуправа. Овие установи можат да конкурираат за годишно финансирање од Министерството за култура за остварување на нивните програми и специфични проекти.

Планирањето на буџетот за култура и неговата дистрибуција согласно со законот се прави на основа на годишни планови кои ги изготвуваат јавните културни установи. Усвојувањето на предложените проекти се врши преку интерни комисии за секоја област поединечно, при што овие тела имаат советодавна улога, така што конечната одлука паѓа на министерот за култура. Но, малите флукуации во буџетот од година во година говорат дека планирањето е повеќе работа на однапред договорена распределба на средствата на глобалниот буџет по министерства отколку на пријавените потреби за финансирање на одделните установи во рамките на секое министерство. Во вкупниот буџет учеството на делот наменат за културата во периодот 1997 до 2011 се движи меѓу 1.21% и 2.30%. Од вкупниот буџет на Министерството за култура во годишното финансирање на културните установи опфатени се: платите, инвестициите, режиските трошоци, материјалните трошоци и програмските активности. Како пример за структурата на буџетот за култура може да се наведе 2005 година, кога 45,12% од буџетот е наменет за плати, 2,65% за греење, 0,99 % за осигурување и други услуги за установите, 2,65% за капитални инвестиции (реконструкции, опрема и слично) и 44,24% за програми и проекти. (Теодосиевски, 2008: 34).

Табела 1. Буџет на Република Македонија и учество на културата во вкупниот буџет

Год.	Државен буџет	Култура - вкупно	Министерство за култура	Финансирање на дејности
Во илјади денари				
1997	41.397.671.	957.324	22.778	934.546
1998	42.622.959	1.074.389	23.242	1.051.147
1999	45.933.000	1.076.381	22.344	1.054.037
2000	50.994.000	1.276.381	22.344	1.254.037
2001	60.979.525	1.187.997	39.725	1.148.272
2002	72.565.262	1.312.586	48.289	1.264.297
2003	59.199.405	1.322.070	45.105	1.276.965
2004	58.501.473	1.324.601	58.143	1.266.458
2005	60.825.000	1.354.635	141.000	1.213.635
2006	111.468.884	1.352.530	143.510	1.209.020
2007	117.897.541	1.948.987	357.585	1.591.402
2008	150.371.000	3.415.994	778.400	2.637.594
2009	149.594.000	3.201.677	643.700	2.557.977
2010	138.618.000	2.939.803	658.721	2.281.082
2011	148.408.000	3.414.641	293.390	3.136.401

Извор: 1997- 2001: База на податоци на Министерството за култура; Буџет на Република Македонија 2002 - 2011 година.

Во текот на последните децении културата во Република Македонија има добиено исклучително значење како симбол на националната гордост и идентитетⁱⁱ. Извештајот на Советот на Европа од 2009 година констатира дека таков престиж традиционално ѝ се доделува на културата во сите земји на југоисточна Европа, при што тој претежно се манифестира на симболичен начин и ретко кога се огледа во политичките и буџетските приоритети (Инкеи ат алл, 2009:23). Но, за разлика од повеќето земји во процес на транзиција, кај кои растот на значајноста на културата е проследен со пад на државното финансирање, овде е постигната стабилна релација меѓу растот на значајноста и нејзиното финансирање од државниот буџет. Во последните

две декади се забележува стабилен однос на државното финансирање во културата.

Табела 2. Учеството на фондот за култура во вкупниот буџет на Република Македонија, 1997-2011

Година	Вкупна сума на буџетот за култура (во илјади денари)	Во %од целокупниот државен буџет	Министерство за култура	Во %од целокупниот државен буџет	Дејности од областа на културата	Во %од целокупниот државен буџет	Дејности од областа на културата - Програма	Во %од целокупниот државен буџет
1997	957.324	2.31	22.778	0.06	934.546	2.26	307.000	0.74
1998	1.074.389	2.52	23.243	0.05	1.051.147	2.47	402.755	0.94
1999	1.076.381	2.34	22.344	0.05	1.054.037	2.29	406.000	0.88
2000	1.276.381	2.50	22.344	0.04	1.254.037	2.46	596.000	1.17
2001	1.187.997	1.95	39.725	0.07	1.148.272	1.88	606.500	0.99
2002	1.312.586	1.81	48.289	0.07	1.264.297	1.74	637.000	0.88
2003	1.322.070	2.23	45.105	0.08	1.276.965	2.16	600.000	1.01
2004	1.324.601	2.26	58.143	0.10	1.266.458	2.16	577.294	0.99
2005	1.354.635	2.23	141.000	0.23	1.213.635	2.00	562.000	0.92
2006	1.352.530	1.21	143.510	0.13	1.209.020	1.08	543.006	0.49
2007	1.948.987	1.65	357.585 ⁱⁱⁱ	0.30	1.591.402	1.35	644.575	0.55
2008	3.415.994	2.27	778.400 ^{iv}	0.52	2.637.594	1.75	745.189	0.50
2009	3.201.677	2.14	643.700 ^v	0.43	2.557.977	1.71	698.331	0.47
2010	2.939.803	2,12	658.721	0,47	2.281.082 ^{vi}	1,64	643,457 ^{vii}	0,46
2011	3.414.641	2,30	278.240 ^{viii}	0,18	3.136.401	2,11	624.750	0,42

Споредбената анализа со државните буџети на земјите на Европската Унија ни открива дека во Република Македонија учеството на културата во вкупниот државен буџет изразено во проценти е прилично голем споредено со останатите европски земји. За споредба, некои од буџетите за култура за 2001 година изнесуваат: Словенија 2%, Унгарија 1,3%, Полска 1,4%, Чешка 0,75%, Франција 0,97%, и Хрватска 1,1% (Драгојевиц, 2005: 137) Но, земено во

реални бројки, може да се каже дека вкупниот државен буџет за култура е помал од годишните буџети за култура на поединечни градови во Европа.

Вкупната сума на буџетот за култура во однос на целокупниот државен буџет се движи од 2,31% во 1997 год. до 2,30% во 2011 год. Најниско учество е забележано во 2006 год. (1.21%), а највисоко во 1998 год. (2.52%). Но, позади оваа релативна константност на односите во глобалниот буџет, се согледуваат големи поместувања во внатрешната дистрибуција на средствата на посебниот буџет, кои бележат две насоки - континуиран раст на средствата наменети за Министерството за култура и едновременно, континуиран процентуален пад на средствата наменети за финансирање на дејностите во културата. Така, учеството на средствата наменети за Министерството за култура во целокупниот државен буџет од 0,06% во 1997 год. пораснало до 0,43% во 2009 год. Наспроти тоа, финансирањето на дејностите во културата забележува константен пад - од 2.26% во 1997, до 2.11% во 2011 год. Истото се однесува и на финансирањето на програмските активности во дејностите во културата (од 0.74% до 0.42%). Така, во последните години, доаѓа речиси до изедначување на сумите наменети за Министерството за култура и програмските активности во дејностите во културата. Растот на учеството на средствата наменети за Министерството за култура е особено видлив во 2005 и 2007 год. Во 2008 год., со ребалансот на буџетот, предвидениот буџет за Министерството за култура е дуплиран. Притоа, воочливо е дека од 2007 год. учеството на финансирањето на Управата за заштита на културното наследство значително се зголемува, така што во последните неколку години го надминува делот од средствата наменет за Министерството за култура. Но, таков раст отсуствува кај финансирањето на програмските активности во заштитата на културното наследство, каде се забележува континуиран пад.

Анализата на средствата кои од државниот буџет се доделуваат на Управата за заштита на културното наследство открива големо несовпаѓање со функциите што со Законот за заштита на културното наследство и се определени на оваа установа. Имено, иако со Законот Управата претставува државна служба која ја администрира и контролира заштитата, нејзе ѝ се

доделуваат средства наменети за финансирање на капитални проекти, како Скопската тврдина Кале, Музејот на вода Охрид, Универзитет на Св. Климент кај Плаошник, Локалитетите Стоби и Скупи, реставрација на куќата на албанската азбука, Тетовското кале, археолошки локалитети, Виничко кале итн. Воедно, и под програмата за заштита на културното наследство се финансираат одредени проекти кои не влегуваат во сферата на културно наследство. Така, на пример, во буџетот за 2009 година, под програмата за заштита на културното наследство се јавуваат Монументална фонтана на плоштад, реставрација на куќата на мајка Тереза, изградба на Тупан џамија во Тетово и изградба на објекти во културата, кои во суштина не спаѓаат во дадената дејност.

Од друга страна, истражувањето ни откри дека во последните години поголемиот дел од средствата наменети за заштита на културното наследство му се доделуваат на Завод и Музеј - Охрид, кој како регионален завод нема ниту кадровски капацитети, ниту надлежност за работа на наследството од највисоката категорија.

Понатамошната анализа ни открива огромна промена во односот меѓу целокупниот буџет за финансирање на дејностите од областа на културата и програмските средства наменети за реализирање на конкретни проекти - ако во 1997 овој однос бил 3:1, во 2011 тој изнесува 5:1. Од друга страна, платите на професионалниот кадар во културата, и посебно во заштитата, забележува минимален раст од 13% за периодот од 2002 до 2009 година.

Следната табела покажува дека иако средствата наменети за буџетот за култура за периодот 2001-2009 се зголемуваат за 260%, програмските средства за финансирање на дејностите од културата за истиот период се зголемени само за 14%. Имено, структурата на буџетот открива забележителни промени во внатрешната распределба на средствата, со нагласено занемарување на финансирањето на програмските активности. Од друга страна, поголемиот дел од буџетот на Министерството за култура отпаѓа на градежни активности: во 2010 година буџетот изнесува 658.721.000 ден., од кои на градежни објекти отпаѓаат 482.443.000 денари.

Табела 3, Буџетот за култура на Република Македонија и процент на средствата наменети за финансирање на заштитата на културното наследство 2001-2011

Година	Буџет за култура	Програмски средства за финансирање на дејностите од културата	Учество во вкупните трошоци на буџетот за култура - %	Програмски средства за заштита на културно наследство	Учество во вкупните трошоци на буџетот за култура - %	Учество во вкупните трошоци на Програмски средства
2001	1.187.997.000	606.500.000	51.05	90.000.000	7.5	14.83
2002	1.312.586.000	637.000.000	48.53	154.500.000	11.77	24.25
2003	1.322.070.000	600.000.000	45.38	97.500.000	7.37	16.25
2004	1.324.601.000	577.294.000	43.58	100.000.000	7.54	17.32
2005	1.354.635.000	562.000.000	41.48	93.500.000	6.90	16.63
2006	1.352.530.000	543.006.000	40.14	57.226.000	4.23	10.53
2007	1.948.987.000	644.575.000	30.07	91.000.000	4.66	14.11
2008	3.415.994.000	745.189.000	21.81	99.000.000	2.89	13.28
2009	3.201.677.000	698.331.000	21.81	89.000.000	2.77	12.74
2010	2.939.803.000	643,457.000	21.88	60.000.000	2.04	9.32
2011	3.414.641.000	624.750.000	18.29	48.000.000	1.40	7.68

Ако се направи споредбена анализа на финансирањето на програмските активности на дејностите во културата, може да се заклучи дека со најголем процент учествува музичко-сценската дејност - 23.08% во 2001, 26.68% во 2002, 27.01% во 2003, 27.10% во 2004, 24.91% во 2005, 23.54% во 2006, 22.75% во 2007, 20.12% во 2008 и 21.19% во 2009 година. Во 2011 на оваа дејност отпаѓаат 1.555.300.000 денари, или 49,58% од вкупната сума на финансирање на дејностите во културата. При тоа, во оваа сума се вметнати и капиталните инвестиции, како градењето на концертната сала, спомен куќата на Т. Проески и стариот театар, кои претходно се јавуваа во буџетот на Министерството за култура, а на самата дејност отпаѓаат 285.609.000 ден^{ix}. Најмало учество има поддршката на млади таленти, каде доделената сума од 2001-2009 година постојано се задржува на 2.500.000 ден. годишно. Во 2011 година за стручно усовршување на кадри се издвоени само 50.000 денари, што во суштина едвај би ги покрило потребите за едно

лице. Меѓународната соработка се јавува во финансиските извештаи од 2003 год., кога за оваа активност се доделани 28.500.000 ден., за во 2008 год. да достигне сума од 62.000.000 ден. (8.22% од програмските активности). Непрофитните организации се јавуваат како корисници на буџетските средства од 2004 год. наваму, при што доделените средства се во релативно мал износ и се движат 4.000.000 - 7.500.000 ден. годишно. Ова укажува дека државниот буџет, на секое ниво, ретко се користи за поддршка на независни културни организации и иницијативи од третиот сектор.

Ваквите состојби се одразуваат и на секторот за заштита на културното наследство. Така, процентот на учество на заштитата на културното наследство во буџетот за култура - до 1991 изнесува 35%, а во периодот од 1991-1997 тој се намалува на 8-13%. Во финансиски поглед, како рекордна година може да се издвои 2002 год.^x, кога се одобрени 154.500.000 ден. (2.532.786 €) за секторот за заштита на културното наследство, а како најнеповолна 2011 год., кога се издвоени 48.000.000 ден. (786.885 €)^{xi}. Учеството на средствата наменети за програмски активности за заштита на културното наследство континуирано се намалува, така што во 2011 година се сведува на 7.68% од програмските средства за финансирање на дејностите од културата, 1,40% од вкупниот буџет за култура и 0.03% од вкупниот државен буџет.

Целосната анализа на финансиската состојба на заштитата на културното наследство во Македонија во споредба со државниот буџет укажува на крајно загрижувачка состојба, со постојана тенденција на намалување. Иако Владата постојано изјавува дека заштитата на културното наследство е на врвот на државните приоритети во доменот на културата, бројките покажуваат дека всушност не се инвестира во заштитата на културното наследство, туку пред сè во градежни активности и создавањето нови културни добра. Воедно, може да се каже дека диспропорционален дел од финансиите оди на одржување на институциите, во чии рамки влегуваат и платите, додека средствата наменети за конкретни проекти за заштита на културното наследство доживуваат драстичен пад.

Табела 4. Буџетот за заштита на културното наследство 2001-2011^{xii}

Год.	Зашт. на културно наследство	Плати	Субвенции и трансфери
	1	2	3
2001			90.000
2002	220.660	59.829	154.500
2003	181.399.	69.649	97.500
2004	181.890	66.790	100.000
2005	159.619 ^{xiii}	60.319	93.500
2006	129.250 ^{xiv}	63.250	57.226
2007	161.501 ^{xv}	64.632	91.000
2008	204.836 ^{xvi}	72.734	99.000
2009	237.420 ^{xvii}	79.130	89.000
2010	189.490	73.000	60.000
2011	164.832	91.956	48.000

Единствен исклучок во овој поглед се археолошките ископувања, но овие средства не им се доделуваат на надлежните установи коишто се задолжени за заштитата на културното наследство, туку на орган на државата чија должност е да го контролира изведувањето на овие акции. Од друга страна, димензиите на овие археолошки ископувања се во вистински расчекор со минорните кадровски потенцијали на државата за конзервација на самите наоди^{xviii}.

Ако тргнеме од ставот дека приоритетите на државната политика се оние што се наведени во Националната програма 2004-2008, тогаш можеме да констатираме дека наши приоритети се: децентрализацијата; урамнотежената поддршка на културното наследство и современата култура; културниот менаџмент; промовирањето на културниот идентитет на заедниците; соработката со невладиниот сектор; меѓународната и регионалната соработка. Но, ако се фокусираме на последните зацртани приоритети од страна на Министерството за култура (заштитата на

културното наследство, поголем културен буџет и капитални инвестиции во нови згради за одредени културни институции) станува очигледна недоследноста. Имено, постои значајно несовапаѓање меѓу поставувањето на приоритети и конкретните инвестирања и акции на државата во насока на подобрување на состојбите во заштитата и културата воопшто. Ако финансирањето се земе како критериум за одредување на приоритетите, тогаш може да се заклучи дека Министерството за култура при одредувањето на своите приоритети на прво место ги става: Стариот театар, Скопската тврдина, градската куќа и концертната сала, а Управата за заштита на културното наследство: Стариот театар, скопската тврдина, градската куќа, концертната сала, музејот на вода, Универзитетот Св. Климент во Плаошник, и локалитетите Стоби, Скупи, Виничко и Тетовско кале.

Со оглед на значењето на културното наследство, неговата огромна квалитативна и квантитативна застапеност, степенот на сочуваност и заштитеност, врската со економскиот развој и туризмот, како и неговата улога во демократската стабилност, неговата приоритетна улога во културната политика претставува императив. Но, споредено со спроведените капитални инвестиции во нови згради за одредени културни институции, практично се поставува прашањето за буџетските импликации на овој приоритет и неговиот одраз на останатите сектори, земајќи ги предвид јавните ресурси и моменталните услови на економска криза. Експертската јавност (иако јавно недоволно артикулирана) има одредени резерви околу овој концепт на ставање на значаен дел од ресурсите на капитални инвестиции, кои од аспект на културната политика е дискутабилно дали нивната фундаментална функција заслужува толкав приоритет. Искуството од повеќето земји во транзиција покажува дека конструирањето на нови културни згради - било да се мали културни објекти или капитални инвестиции - ретко е проследено со соодветно културно програмирање. По инаугурацијата, културните активности се проследени со несоодветни ресурси. Понекогаш се занемарува дури и основното одржување на зградите. Експертската анализа на културните политики на земјите од Југоисточна Европа, нарачана од Советот за Европа по повод Краковскиот симпозиум во 2009, укажува дека аспирациите за нови

репери честопати води кон создавање престижни згради од јавни фондови, со мала грижа за функционалноста, трошоците и сл. Ова е особено типично за истичноевропските земји, каде граѓанската контрола е слаба во однос на инвестициите кои одразуваат политичка моќ и кои треба да изразуваат суверенитет и идентитет, честопати во класична традиција (Inkei at all, 2009:23).

Сево ова укажува на отсуство на иницијатива за радикални реформи. Главниот фокус на културната политика во суштина е во доделувањето редовни субвенции и врз база на воспоставени шеми за распределба на средства на институциите за покривање на платите на вработените и трошоците за зградите. Културниот буџет не се базира на евалуација на претходните програми или на поставување нови, јасни цели и критериуми. Во овој поглед, во однос на финансирањето на културата би требало да се истакне потребата од:

- усогласување на структурата на државниот буџет со воспоставените приоритети;
- давање на културата третман на специфична област која треба да се заштити од политичкото мешање на државата, така што финансирањето да се одвива преку посредништво на независни тела кои се автономни во креирањето на политиката и трошењето на средствата. Во овој поглед, како добар пример може да послужи практиката на Велика Британија, која повеќе од половина век успешно го спроведува државното финансирање на културата со посредство на посебни полунезависни експертски агенции;
- воспоставување поконкретни, јасно дефинирани критериуми за распределување на финансиските средства;
- зголемување на транспарентноста на распределбата на средствата од државниот буџет и начинот на нивната употреба како услов за јакнење на довербата на граѓаните во дејствувањето на власта и јавните установи во дејностите на заштитата и со тоа раст на нивната

заинтересираност за вклучување во финансирањето на значајните проекти^{xix};

- давање приоритет на подобрување на ресурсите на постоечките институции, наместо на создавање нови згради и институции.

Во делот на заштитата на културното наследство, изделувањата од државниот буџет не се доволни да ги покријат разновидните потреби на заштитата. Оттаму и потребата од наменско трошење на буџетските средства. Во однос на државното финансирање на заштитата на културното наследство би требало:

- да се оствари поблиска соработка меѓу различните тела за заштита на културното наследство, за да се обезбеди финансирањето стратешки да се применува;
- доделувањето на средства за потребите на заштитата на културното наследство да биде во согласност со приоритетната положба која му е доделена во владините документи;
- признавање на значењето на наследството во економскиот живот, особено во урбаната регенерација и одржливост;
- воведување фондовски систем на финансирање и поактивно учество и користење на меѓународните фондови и програми за заштита на културното наследство;
- основање локални, општински фондови за култура, со јасно прецизиран процент на издвоени средства за финансирање на културата и културното наследство;
- поттикнување на локалната власт да се вклучи во работите на заштитата преку поефикасно спроведување на даночната политика во однос на собирање на локалните даноци и развивање на свеста за значајноста на заштитата на културното наследство кое се наоѓа на нејзината територија;
- обезбедување средства преку користење на културното наследство во комерцијални цели, концесии, разновидни такси, дополнителни даночни олеснувања за спонзорите и инвеститорите во културното наследство, воведување споменичка рента, како и воведување

пресметковни приходи на основа на користење на културните добра во рекламни цели или користење на недвижното добро во економски активности;

- преземање одредени мерки за стимулација на институциите за изнаоѓање дополнителни сопствени средства, што би ја зголемила нивната развојната ориентација и адаптивност на новите услови.

Од друга страна, целите на систематската заштита на културното наследство можат да се постигнат само преку адекватно и постојано финасирање. Недостатокот на државни субвенции може да се надомести преку разни форми на дополнително финансирање^{xx}. Во повеќето западни земји во Европа постојат национални фондови наменети за заштита на културното наследство (на пр. Fondo per l'Ambiente Italiano, во Италија) кои се раководат од приватни економски критериуми и користат можности и предности од даноци и камати од културниот туризам. Ваквите и слични механизми на јавно и приватно партнерство во финансирањето на проекти во Македонија не е доволно развиено за да обезбеди разновидни извори на финансирање. Спонзорството, донаторството и корпоративната одговорност се на ниско ниво, како последица на недостаток на традиција, недостаток на вештини за собирање средства кај културните организации, отсуство на соодветно едуцирани менаџери, но пред сè поради ограничениот број финансиски моќни и автономни бизниси, вклучувајќи банки, корпоративни фондови и фондации.

Ваквите состојби не убедуваат дека е потребно да се работи на поттикнување на алтернативното финансирање на културата, односно финансирање од извори надвор од државниот буџет, и во прв ред, вклучување на приватниот сектор во поддршка на културата. На овој план може да се направи многу повеќе доколку се применат дополнителни мерки, како:

- дополнителни финансиски олеснувања можат да ја стимулираат поддршката преку донации и спонзорства кои преку мотивацијата на оданочувањето се насочуваат кон културата. Сепак, алтернативните извори на финансирање можат да дадат резултати единствено ако се

согледани како дополнување на државниот буџет, а не како негова замена;

- мотивацијата на приватните компании за вложување во културните работи може да се зголеми преку овозможување тие да учествуваат во реализацијата на одредени проекти преку заеднички грантови и преку нивно вклучување заедно со јавните културни установи во менаџментот на истите;
- зголемување на обемот на јавното финансирање преку нов закон за лотарија. Создавање лотариски фонд за наследство со кој би го зголемил степенот на финансирање, како и финансирање на поширок обем и вид на наследство;
- подобрување на информирањето за проектите во доменот на заштитата, за приоритетите на културната политика и за можностите во однос на финансирањето како услов за подигнување на јавната свест за значајноста на чувањето на културното наследство;
- подобрување на информираноста на граѓаните за нови законски прописи кои даваат финансиски олеснувања за приватно донирање и спонзорство;
- унапредување на капацитетите на населението за користење на меѓународните фондови за поддршка на културата во услови кога меѓународното небуџетско финансирање добива сè позначајно место во финансирањето на културата во целиот свет, а особено во земјите кои се приклучија или имаат намера да се приклучат кон ЕУ;
- изнаоѓање нови можности за партнерство со приватниот сектор во заштитата на културното наследство;
- зголемување на нивото на даночни олеснувања за финансирање на заштитата кои ќе ја стимулираат поддршката преку донации и спонзорства кои преку мотивацијата на оданочувањето се насочуваат кон културата.

Заклучок

Културното наследство е трајна вредност на општеството која бара континуирана грижа и оттаму не би требало да се дозволи финансиските флукуации да условат занемарување на оваа грижа. Во денешнината, кога е во тек светска финансиска криза која ја има опфатено и нашата држава, особено е значајно да се има чувство за оваа потреба и финансирањето на заштитата да не се стави во позадина, односно заштитата на културното наследство да не биде жртвувана позначително од било која област на буџетирање. Таквата опасност од маргинализација, особено во земјите на југоисточна Европа кои настојуваат да влезат во ЕУ, ја има согледано експертската група на Советот на Европа^{xxi}, која токму затоа истакнува повеќе аргументи за значајноста на финансирањето на културата во услови на економска криза: културата е фактор за развој и создавање работни места и инвестирањето во неа значи инвестирање во економијата; културата е фактор на зближување и промоција, на дијалог меѓу различните групи помагајќи го развојот на граѓанското општество; и потребата за влез во Европа налага значајни буџетски инвестиции во овој сектор.

Ако јавното финансирање се земе како критериум за постоење или отсуство на артикулирана културна политика, тогаш може да се извлече заклучок дека Република Македонија, согласно со процентот на издвоени средства за потребите на културата, има дефинирана културна политика. Меѓутоа, подеталната анализа на начинот на распределбата и трошењето на средствата од државниот буџет открива отсуство на јасна концепција како за остварување на целите дефинирани во законските акти кои се однесуваат на културата, така и за постигнување континуиран културен развој. Анализата ни открива дека, еднакво како и во останатите постсоцијалистички држави кои се во процес на транзиција, при распределбата на средствата наменети за културата акцент се става на простото одржување на установите оформени во претходниот период, а многу малку се инвестира во вистински реформи и обезбедување развој. Дистрибуцијата на јавните трошоци за култура, во

услови кога голем дел од средствата оди во одржување на институциите, а не во имплементација на културни програми, со што се отежнува примената на програмираното финансирање, го оневозможува напредокот во културното поле. Освен тоа, во сегашниот модел на финансирање на културата недостасуваат инструменти за мотивација на приватниот сектор за поактивно учество во филантропски активности, кои во суштина би ѝ ја олесниле улогата на државата како главен финансиер на културата. За таа цел неопходно е воведување одредени измени во правниот и даночниот систем.

Од друга страна, неопходно е итно преиспитување на соодветноста на односот, востановен во текот на последните години, кон старото културно наследство и културните добра во процес на настанување. Кога е во прашање заштитата на културното наследство, воочливо е дека поголемиот дел од средствата етикетирани дека се трошат за оваа намена всушност не се наменети за заштита на културното наследство туку за создавање нова инфраструктура, нови културни институции и нови културни вредности.

ЛИТЕРАТУРА

Belfiore, Eleonora (2004) *The Methodological Challenge of Cross-National Research: comparing cultural policy in Britain and Italy*, Centre for Cultural Policy Studies: University of Warwick.

Буџет на Република Македонија за 2002 - 2011 година, Службен весник на Република Македонија, Бр.106/01; Бр.85/03; Бр.96/04; Бр.120/05; Бр.139/06; Бр.160/07; Бр.166/08; Бр.156/09; Бр.161/10.

Inkei P, Langusi D, Szabo J. (2004) *Culture 2000 with eastern eyes: cultural co-operation between old, new and future EU members – a statistical analysis*, The Budapest Observatory: www.budobs.org.

Inkei, Péter at all. (2009) *Culture&Development 20 Years After The Fall of Communism in Europe*, Council of Europe.

Report of a European group of experts, compiled by Jacques Renard, Cultural Policy in Romania, European Programme of National Cultural Policy Reviews, 1999.

Teodosievski, Zlatko (2008) *Country Profile FYR of Macedonia, Compendium/Cultural Policies and Trends in Europe.* <http://www.culturpolicies.net>.

Tomova, B. (2004) *Market Mechanisms of Financing Culture in Accession Countries,* <http://www.policy.hu/tomova/finalrp.pdf>.

Wehdorn, Manfred (2008) *Social and Economic Integration of Cultural Heritage in Austria,* http://www.arcchip.cz/w01/w01_wehdorn.pdf.

ⁱ Во 2009 изготвен е Статешки план на Министерството за култура 2009-2011 на Република Македонија во кој единствено се наведени капиталните проекти за следните три години.

ⁱⁱ На различното поимање на културата во земјите на западна и источна Европа укажува Инкеи истакнувајќи дека во западна Европа културата е интегрален аспект на животот, додека во источна таа е согледана како негова суштина (Inkei, 2003).

ⁱⁱⁱ Предвидениот буџет бил 538.844.000. Од оваа сума на Министерството за култура отпаѓа 379.695.000, а на Управата за заштита на културно наследство 177.249.000 денари. Во сумата за Управата вклучено е: администрацијата на управата, Скопска тврдина Кале (25.349.000), Музеј на вода Охрид (31.000.000), Универзитет на Св. Климент кај Плаошник (62.000.000).

^{iv} Предвидениот буџет бил 376.330.000 ден. Од оваа сума на Министерството за култура отпаѓа 179.215.000, а на Управата за заштита на културно наследство 197.115.000 денари. Во сумата за Министерството вклучени се: администрација, изградба на стар театар, градска куќа и концертна сала, и изградба на културен дом во село Матејче. Во сумата за Управата вклучено е: администрацијата на управата, Скопска тврдина Кале, Музеј на вода Охрид, Универзитет на Св. Климент кај Плаошник, Локалитетите Стоби и Скупи, реставрација на куќата на албанската азбука и Тетовското кале.

^v Вкупната сума во буџетот е планирано да изнесува 652.117.000. Од оваа сума на Министерството за култура отпаѓа 319.370.000 ден., а на Управата за заштита на културно наследство 328.607.000 ден. Во сумата за Министерството вклучени се: администрација, изградба на стар театар и поддршка на имплементацијата на декадата и стратегија за Ромите. Во сумата за Управата вклучени се: администрацијата на управата, Скопска тврдина Кале (77.737.000), Универзитет на Св. Климент кај Плаошник (57.200.000), археолошки локалитети (не се наведува кои - 103.000.000) и Тетовско и Виничко кале (20.000.000). За реформите во јавната администрација издвоени се 450.000 ден., за стручно оспособување и усовршување исто така 450.000 ден., а за интеграција во ЕУ и за помош при транзиција и институционална надградба по 3.690.000 ден.

Реализирани, според Буџетот за 2011

Реализирани, според Буџетот за 2011

Од таа сума на Управата за заштита на културното наследство отпаѓа 175.909.000 ден.

^{vi} Realizirani, spored Buxetot za 2011

^{vii} Realizirani, spored Buxetot za 2011

^{viii} Od taa suma na Upravata za zaštita na kulturnoto nasledstvo otpa\а 175.909.000 ден.

^{ix} Од оваа сума на програмските активности отпаѓаат 64.000.000 ден.

^x Тогаш се доделувани средства за обновување на спомениците на културата уништени или оштетени за време на воениот конфликт од 2001 година.

^{xi} За споредба, во 2006 година во Србија, буџетот за заштита на културното наследство изнесува 7.106.721 €, од кои само проектот за реконструкција на манастирот Хиландар добива 1.411.000 €, а програмите за регионалните заводи за заштита добиваат 1.578.000 €. www.culturalpolicies.net

^{xii} Извор на податоци: Колоните: 1 и 2 се добиени од Буџетите на Република Македонија за дадената година; податоците од колона 3 се добиени од извештаите на Министерството за култура. Треба да се истакне дека се работи за планирани средства, поради што целта на овој приказ е единствено да се стекне увид во односот на Владата на РМ, како изготвувач на Буџетот, кон заштитата на културното наследство, како и да стекне еден општ увид во односот меѓу средствата наменети за плати и оние наменети за програмските активности.

^{xiii} Од оваа сума 2.000.000 ден. е предвидена за реконструкција на заводите за заштита на културното наследство.

^{xiv} Од оваа сума 2.000.000 ден. е предвидена за реконструкција на заводите за заштита на културното наследство.

^{xv} Вкупната сума во буџетот е планирано да изнесува 237.161.000 ден., но во оваа сума се внесени и трошоците за изградба на голем споменик на плоштадот (13.500.000 д.), "реставрација" на куќата на мајка Тереза (15.500.000 ден.) изградба на две цркви (9.300.000) и реконструкција и санација на Медресе Иса Бег (5.000.000). Бидејќи сметаме дека првите три ставки воопшто не спаѓаат во дејностите за заштита на спомениците на културата, а четвртата спаѓа во капитални инвестиции, не ги вклучивме во целокупната сума.

^{xvi} Вкупната сума во буџетот е планирано да изнесува 250.936.000 ден., но во оваа сума се внесени и трошоците за изградба на монументална фонтана на плоштадот (7.100.000 д.), "реставрација" на куќата на мајка Тереза (19.000.000 ден.) и изградба на конзерваторски центар во Гостивар (20.000.000 ден.). Бидејќи сметаме дека првите две ставки воопшто не спаѓаат во дејностите за заштита на културното наследство, а третата спаѓа во капитални инвестиции, не ги вклучивме во целокупната сума.

^{xvii} Вкупната сума изнесува 377.420.000 ден., но во оваа сума се внесени и трошоците за изградба на монументална фонтана на плоштадот (100.000.000 ден.), "реставрација" на куќата на мајка Тереза (20.000.000 ден.), изградба на Тупан (Чарши) џамија во Тетово (2.000.000), изградба на конзерваторски центар во Гостивар (3.000.000 ден.) и изградба на објекти во културата (15.000.000).

^{xviii} Во моментот во Македонија нема конзерватор за метал и стакло, а има само двајца конзерватори за керамика.

^{xix} На значајноста на овој аспект упатуваат анализите правени во рамките на голем број проекти финансирани од фондовите на Советот на Европа, каде е утврдено дека јавноста и дава предност на државна политика на индиректно финансирање (Tomova, 2003: 16)

^{xx} Во Австрија на пример, во 1972 год. е воведен т.н. Фонд за заштита на стариот град на Виена, кој се финансира од приходи од давачките за радио и ТВ лиценци. 20% од овие давачки се наменети за заштита на стариот град. По една идеална третина од годишните средства се наменети за приватните куќи, градски куќи и религиозни згради. Од 1972 до 2000 година подржани се 3.633 проекти, со доделени околу 162 милиони €. Wehdorn забележува дека е очигледно колку овој фонд придонесува за брз развој на реставрацијата и подобрување на состојбата и изгледот на стариот град во Виена (Wehdorn, 2008 :4).

^{xxi} *Report of a European group of experts*, compiled by Jacques Renard, Cultural Policy in Romania, European Programme of National Cultural Policy Reviews, 1999